ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 3.1–3

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 20.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 20.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 20.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

LUTFULLAYEVA DURDONA
Lisoniy assotsiatsiyalarda milliy tafakkurning voqelanishi
(Vatan assotsiativ maydoni misolida) 7

MIRZAYEV IBODULLA
Xomskiyning “Til va ong” asari, generativ tilshunoslik konsepsiyasi
va professor Baxtiyor Mengliyevning tarjimonlik mahorati....10

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
Бадиий диалог таржимасида коммуникатив вазиятни тўғри англаш зарурати
(Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романининг янги русча нашри мисолида) 16

ЧЎТМАТОВ ЖЎРАБЕК ОМОНОВИЧ
«Ҳикмат» сўзининг араб лексикографик манбалари асосидаги лексик-семантик таҳлили.... 19

ЧОРИЕВ ТАВАККАЛ РАВШАНОВИЧ
Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий идиостилида
«Саг//ит» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари....25

UMURQULOV ZAFAR BEKPO‘LATOVICH
Alisher Navoiy ijodida so‘z qadri va nutq odobi talqini....34

UBAYDULLAYEV ALISHER ABDUSALOMOVICH
Ogahiy tarjimasidagi asarlar leksikasining tarixiy-etimologik tahlili
(“Axloqu-l-Muhsiniyn” asari misolida) 37

IBRAGIMOV SHEXROZBEK TO‘LQINJON O‘G‘LI
Tashbih va epitetlarning pragmatik talqini: tarjimada ekspressivlik va
stilistik ekvivalentlik....41

IBRAGIMOV JASURBEK TULKINJON O‘G‘LI
Jangovorlik, jasorat va jismoniy kuchga oid epitetlar
(“Beowulf” ingliz eposi misolida)....47

NAZAROVA ZIYODA KATTAYEVNA
Frazeologizmlarning yondosh birliklar bilan o‘zaro aloqasi 51

QOBILOV MIRZIYO ESHNOZAR O‘G‘LI
O‘z qatlamga oid antroponimlar tasnifi 55

ISRAILOVA SAODAT TURAPOVNA
Rang komponentli birliklarning mental birliklarda aksi....58

RO‘ZIMATOVA DILNOZA
Rasmiy munosabatlarda murojaat birliklarining shaxs ijtimoiy maqomining ifodalanishi....62

XUSANOVA NAFISA ZOKIRJON QIZI
Ertak janrida dialogning strukturaviy va funksional poetikasi
(Ingliz va o‘zbek xalq ertaklari misolida)....65

XABIBULLAYEVA FAZILAT XABIBULLO QIZI
“Boburnoma”dagi saroy-ma’muriy xizmat unvonlarining inglizcha tarjimalarda berilishi 69

MUSTAFAYEV ELYOR ODIL UGLI
Theoretical foundations for the classification of phraseological units in english 73

МУНДАРИЖА

TURSUNOVA DILSHODA XOLDIN QIZI
“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da qurol-aslaha nomi bilan bog‘liq folklorizmlar 77

YAVKOCHEVA FERUZA HUSAN QIZI
Types of english speech-language pathology dictionaries according to semantic relations 81

SHUKUROV RAHMATILLO MIRZATILLAYEVICH
Farg‘ona viloyati tarixiy oykonim, gidronim va oronimlarining leksik-semantik tasnifi hamda sotsiolingvistik tahlili 86

XALIQULOVA MUSHARRAF EGAMNAZAR QIZI
Maqol lingvistik, kognitiv va madaniy fenomen sifatida 90

O‘RAZOV ALISHER DONIYOROVICH
O‘zbek tilida substantiv leksemalar semantik shajarasining ifodalanishida pragmatik omillar 93

DJURAYEVA MAXBUBA USMANOVNA
Emotsiya, konsept va emotsional konsept tushunchalarining lingvistik talqini 96

ADABIYOTSHUNOSLIK

ABDULLAEV RAMAZON
Муиззий ва Ҳофиз шеъриятида адабий таъсир ва ижодий ворислик. 99

ARSLONOV ABDIMUROD KAROMATOVICH
“Qisasi Rabg‘uziy” asari poetikasi va badiiy-estetik xususiyatlari xususida.....104

АЛИМАРДОН ҲАЙИТОВ
Али Қушчининг ўғли ҳам олим бўлган.....108

DR. DONIYOR K. KELDIYOROV
Wounded memory and hybrid identity in Khaled Hosseini’s the kite runner.....112

IBRAGIMOV JAVOHIR TO‘LQINJON O‘G‘LI
Harold Lambning “Tamerlane: the earth shaker” romanida amir temur xarakterining badiiy ifodasi 116

RAXIMOVA UMIDA SOLIYEVNA
Ona obrazining ramziy va mifopoetik talqini: inglizzabon va o‘zbek adabiyoti misolida 121

MNAJATDINOVA MAKARYA
Hozirgi qoraqalpoq xotin-qizlar lirikasida psixologik metamorfoza 126

JIENBAEV MUSA AZATBAEVICH
XX-XXI asr lirikasida Odissey obrazining transformatsiyasi.....130

RADJABOVA MUXTASAR DAVRANBEKOVNA
Arab tilida talabalarning yozuv malakasini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining tatbiqi.....134

Резюме. В данной статье рассматривается, каким образом раненая память (wounded memory) формирует личную и гибридную идентичность в романе Халеда Хоссейни «Бегущий за ветром» (The Kite Runner). Опираясь на теорию травмы и социологические подходы Марселя Мосса и Мэри Дуглас, автор анализирует, как главный герой Амир, а также Баба и Сохраб преодолевают детскую травму, чувство вины и последствия эмиграции из Афганистана в США. С помощью метода close reading и сравнительного литературоведческого анализа показано, что неразрешённая раненая память порождает гибридную идентичность, разрывающуюся между афганскими культурными нормами и американским социальным опытом, а способность противостоять травме, а не подавлять её, определяет возможность психологического искупления героя. Результаты исследования вносят вклад в изучение афгано-американской литературы в постколониальном и диаспоральном ключе.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

HAROLD LAMBNING "TAMERLANE: THE EARTH SHAKER" ROMANIDA AMIR TEMUR XARAKTERINING BADIIY IFODASI

Ibragimov Javohir To'lqinjon o'g'li,
Namangan davlat texnika universiteti tayanch doktoranti

Amir Temur siymosi olti asrdan buyon nafaqat tarix fanining, balki jahon badiiy tafakkurining ham diqqat markazida turibdi. Ingliz adabiyotida bu an'ana Kristofer Marloning "Buyuk Temur"[1] ("Tamburlaine the Great") dramasi bilan boshlangan bo'lsa, keyinchalik G.F.Gendelning "Tamerlano" operasi, Edgar Allan Poning "Tamerlane" poemasi kabi asarlarda davom etgan. Yevropa madaniy xotirasida uzoq vaqt Temurning qudratli, ammo dahshatli jahongir sifatidagi qiyofasi ustuvor bo'lib keldi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, Sohibqiron merosini xolis va har tomonlama o'rganish muhim ilmiy-ma'naviy vazifa sifatida belgilandi[2]. Shu nuqtayi nazardan, xorij adabiyotida yaratilgan Amir Temur obrazlarini poetik jihatdan tadqiq etish bugun kun tadqiqotchilarining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Amerikalik yozuvchi, tarixchi va ssenariynavis Harold Lamb ijodida Osiyo va Yaqin Sharq xalqlari tarixi yetakchi mavzu bo'lgan. Kolumbiya universitetida tahsil olgan chog'ida Sharq tarixiga qiziqqan adib ijodini sarguzasht hikoyalar bilan boshlab, keyinchalik Chingizxon, Amir Temur, Sulaymon Qonuniy (Sulton Sulaymon), Zahiriddin Muhammad Bobur haqida biografik romanlar yaratgan. H.Lamb o'z davri G'arb tarixnavisligi va badiiy adabiyotidagi markazchilikni tanqid qilgani, boshqa xalqlar tarixiga ham teng e'tibor qaratish tarafdori bo'lgani bilan ajralib turadi.

Adibning "Tamerlane: The Earth Shaker" ("Temur: Jahonni larzaga soluvchi") asari 1928-yilda Nyu-Yorkdagi "Robert M. McBride & Company" nashriyotida chop etilgan, keyinchalik "Garden City Publishing Company" tomonidan ham qayta nashr qilingan. Asar rus tiliga "Тамерлан. Правитель и полководец"[3] (2002) hamda "Тамерлан. Потрясатель вселенной" (2008) nomlari ostida o'girilgan, turk va urdu tillarida ham nashr etilgan. Shunga qaramay, mazkur asardagi Amir Temur obrazining poetikasi o'zbek tadqiqotchilari tomonidan hozirga qadar yetarlicha maxsus tadqiq etilmagan. Bu holat tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Ushbu maqolaning maqsadi ham Harold Lambning "Tamerlane" asarida Amir Temur xarakterini yaratish tamoyillari va badiiy vositalarini aniqlash hamda muallif talqinining o'ziga xosligini asoslashdan iborat.

Ilmiy maqolaning manbaviy asosini bir necha

[1] Marlowe C. Tamburlaine the Great / ed. by J.S. Cunningham. – Manchester: Manchester University Press, 1981.
[2] Karimov I.A. Amir Temur haqida so'z. – Toshkent: O'zbekiston, 1996.
[3] Лэмб Г. Тамерлан. Правитель и полководец / пер. с англ. – М.: Центрполиграф, 2002.

adabiyotlar tashkil etadi. Birinchi guruhga H.Lamb tayangan va uning talqinini qiyoslash imkonini beruvchi tarixiy manbalar kiradi. Bular qatorida Nizomiddin Shomiyning "Zafarnoma"[1]si, Ibn Arabshohning "Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur"[2] asari, ispan elchisi Rui Gonsales de Klavixoning kundaligi[3], Amir Temurning "Temur tuzuklari" asari bor. H.Lambning ushbu manbalardan bevosita yoki tarjimalar orqali foydalangani asar muqaddimasida Klavixo guvohligining keltirilishi[4] hamda matn davomida "xronikaga ko'ra", "xronikachi qayd etadi" tarzidagi murojaatlarning muntazam qo'llanishidan yaqqol ko'rinadi. Temur shaxsi va davrining ilmiy talqini V.V.Bartold[5] , B.F.Manz[6], J.Marozzi[7] tadqiqotlarida berilgan bo'lib, ular badiiy talqinning tarixiy haqiqatga munosabatini baholashda muhim mezon vazifasini o'taydi.

Ikkinchi guruhni nazariy adabiyotlar tashkil etadi. G.Lukach tarixiy roman nazariyasida jahon-tarixiy shaxslarning badiiy asardagi o'rni va tarixiy davr ruhini ifodalash muammosini ko'targan[8]. M.M.Baxtinning xronotop haqidagi ta'limoti, xususan, yo'l xronotopi to'g'risidagi qarashlari qahramon hayot yo'lining badiiy makon-zamondagi ifodasini tahlil qilishga imkon beradi[9].

H.Lamb asari muqaddima, uch qism, xotima hamda o'n sakkiz izohdan iborat "Izohlar" deb nomlangan to'rta qismdan tashkil topgan. Boblar orasida "Timur's Character" ("Temur xarakteri"), "The Pyramids of Skulls" ("Kalla suyaklaridan qurilgan minoralar"), "Timur and the Church" ("Temur va cherkov") kabi nomlarning mavjudligi muallif badiiy hikoya bilan bir qatorda ilmiy-publitsistik sharh usulidan ham foydalanganini ko'rsatadi. Bu hol asarni sof tarixiy tadqiqotdan ham, sof badiiy romandan ham farqlaydi: unda tarixiy xronikaga tayanish (hujjatlilik) bilan to'qima dialoglar, sahnalashtirilgan epizodlar, peyzaj va ruhiy kechinmalar tasviri (badiiylik) uyg'unlashgan. Shu sababli asarni tarixiy-biografik roman janriga mansub deb hisoblash asosli.

Muallif konsepsiyasining kaliti muqaddimada berilgan. H.Lamb Temurni Iskandar Zulqarnayn va Chingizxon bilan qiyoslar ekan, ulardan farqli o'laroq, Temur shoh o'g'li ham, xon merosxo'ri ham bo'lmaganini, u o'z xalqini o'zi birlashtirganini ta'kidlaydi[10]. Muqaddima so'ngida adib Temurni tushunish uchun Yevropa tarixlarini chetga surib, zamonaviy sivilizatsiya xurofotlaridan ko'z yumish va unga yonma-yon ot surgan kishilar nigohi bilan qarash zarurligini bayon qiladi[11]. Demak, hikoyachi voqelikni tashqi kuzatuvchi nigohidan emas, balki Temur zamondoshlarining ichki nuqtai nazariga yaqinlashtirishga intiladi.

Shu bilan birga, muqaddimada Temur haqidagi ikki qutbli baho ataylab yonma-yon qo'yiladi. Dushmanlari uni yerni yutayotgan ulkan kulrang bo'riga, tarafdorlari esa arslonga qiyoslagan. H.Lamb Jon Milton Temur haqidagi rivoyatlardan shayton obrazining ulug'vor va qorong'i bo'yoqlarini olgan bo'lishi mumkinligini ham eslatib o'tadi. Muallif shu tariqa G'arb adabiyotidagi "shafqatsiz Temur" an'anasini ongli ravishda qayd etib, unga muqobil talqin taklif qiladi. Bu pozitsiya asarning onomastik izohida ham ko'rinadi. Lamb "Temur" so'zi "temir" ma'nosini anglatishini, oqsoqlik o'q jarohati oqibatida paydo bo'lganini, Osiyo tarixchilari uni Amir Temur Ko'ragon deb ataganini, "Temurlang" shakli esa faqat haqorat maqsadida ishlatilganini alohida ta'kidlaydi[12].

Qahramonning batafsil portreti u Amir Qazag'on saroyiga kelgan yigitlik chog'ida beriladi[13]. Portret tashqi belgilardan ichki fazilatlarga qarab boradi: baquvvat qomat, keng yelka, uzun qo'l-oyoq, katta va mag'rur tutilgan bosh, baland peshona, sekin harakatlanuvchi va suhbatdoshga to'g'ridan to'g'ri tikiluvchi qora ko'zlar, keng yonoq suyaklari. So'ng muallif bevosita psixologik tavsifga o'tadi: yigitdagi g'ayrat-shijoat deyarli shiddatli darajada kuchli, u kamgap, ovozi chuqur va o'tkir, bema'ni hazil-mutoyibani yoqtirmaydi. Bu psixologik portretning yorqin namunasi bo'lib, undagi har bir tashqi detal ichki mazmun tashiydi: to'g'ri tikilgan nigoh, rostgo'ylik va irodaning, sekin harakatlanuvchi ko'z, vazminlik va mulohazakorlikning, chuqur ovoz esa hokimiyat va salobatning belgisi sifatida idrok etiladi.

Mazkur portret tarixiy manbalar bilan uyg'un. Ibn Arabshoh ham Temurni baland bo'yli, katta boshli,

[1] Nizomiddin Shomiy. Zafarnoma / fors tilidan Yu. Hakimjonov tarjimasi. – Toshkent: O'zbekiston, 1996.
[2] Ibn Arabshoh. Amir Temur tarixi (Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur) / arab tilidan U. Uvatov tarjimasi. – Toshkent: Mehnat, 1992.
[3] Clavijo R.G. de. Narrative of the Embassy of Ruy Gonzalez de Clavijo to the Court of Timour at Samarcand, A.D. 1403–6 / transl. by C.R. Markham. – London: Hakluyt Society, 1859.
[4] Lamb H. Tamerlane: The Earth Shaker. – Garden City, New York: Garden City Publishing Company, 1928. – P. 18.
[5] Бартольд В.В. Улугбек и его время // Бартольд В.В. Сочинения. – Т. II, ч. 2. – М.: Наука, 1964.
[6] Manz B.F. The Rise and Rule of Tamerlane. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
[7] Marozzi J. Tamerlane: Sword of Islam, Conqueror of the World. – London: HarperCollins, 2004.
[8] Lukács G. The Historical Novel / transl. by H. Mitchell and S. Mitchell. – London: Merlin Press, 1962.
[9] Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – С. 234–407.
[10] Lamb H. Tamerlane: The Earth Shaker. – Garden City, New York: Garden City Publishing Company, 1928. – P. 15.
[11] Lamb H. Tamerlane: The Earth Shaker. – Garden City, New York: Garden City Publishing Company, 1928. – P. 19.
[12] Lamb H. Tamerlane: The Earth Shaker. – Garden City, New York: Garden City Publishing Company, 1928. – P. 28.
[13] Lamb H. Tamerlane: The Earth Shaker. – Garden City, New York: Garden City Publishing Company, 1928. – P. 30.

keng peshonali, hazil va yolg‘onni yoqtirmaydigan, achchiq bo‘lsa-da haqiqatni xush ko‘radigan kishi sifatida tasvirlaydi[1]. Biroq Arabshohdagi statik ta’rif H.Lamb asarida syujet harakati ichiga joylashtirilgan dinamik portretga aylanadi. Muhimi, Amir Temurga nisbatan xayrixoh bo‘lmagan muarrix ma’lumotidan muallif betaraf-ijobiy belgilarni tanlab oladi.

H.Lamb portret detalini obrazlarni qarama-qarshi qo‘yish vositasiga ham aylantiradi. Mo‘g‘ul xoni Tug‘luq Temurxon keng yuzli, yonoq suyaklari bo‘rtib chiqqan, siyrak soqolli, kichik va tinim bilmay u yoqbu yoqqa qarovchi ko‘zli, shubhakor, mohir talonchi va qaysar jangchi sifatida tasvirlanadi[2]. Qahramon qiyofasi boshqa personaj nigohi orqali ham beriladi. To‘y kuni kelin Uljoy bo‘lajak turmush o‘rtog‘ining ozg‘in, soqolli yuzini ilk bor ko‘radi. Portretni turli nigohlar orqali berish obrazga ko‘p o‘lchovlilik baxsh etadi.

Asarning dastlabki boblari xarakter genezisini ochish vazifasini bajaradi. Kesh manzarasi, uy tomida yashirinib, shom azonini tinglayotgan bola obrazi qahramon ma’naviy olamining ildizlarini ko‘rsatadi. Tengdoshlari bilan qoya ostidagi qal’ada o‘ynalgan urush o‘yinlarida u doimo yetakchi bo‘lgani, o‘yinda ham jiddiy va maqsadga intiluvchan bo‘lib, hech kulmagani, oti boshqalarnikidan yaxshi bo‘lmasa-da, eng mohir chavandoz sanalgani hikoya qilinadi. Muallif bu jiddiylikni yolg‘izlik bilan izohlaydi. Onasi erta vafot etgan, otasi Amir Tarag‘ay dunyo ishlaridan qo‘l siltab, darveshlar suhbatiga berilgan, xonadon esa nomdor, biroq kambag‘al edi. Shu tariqa xarakterning ijtimoiy-psixologik motivatsiyasi, mustaqillik va faqat o‘z kuchiga tayanish ehtiyoji yaratiladi.

Otasining dunyoni chayon va ilonlarga to‘la oltin idishga qiyoslab, undan charchaganini aytishi, o‘g‘ilning dunyoni o‘zgartirishga bo‘lgan intilishiga zid qo‘yiladi. Ayni paytda xarakterning diniy-ma’naviy asosi ham ko‘rsatiladi. Sayyid nasihatidan so‘ng o‘smir Temur bir muddat chavgon va shatranjni tark etib, Qur’on karimning bir surasini puxta o‘zlashtiradi, yo‘lda uchragan darveshdan otdan tushib duo so‘raydi, Shayx Zayniddin uni e’tiborga olib, o‘z qalpog‘i, belbog‘i va uzugini hadya qiladi. M.M.Baxtin ta’kidlaganidek, yo‘l xronotopi hayot yo‘lining metaforasi, tasodifiy uchrashuv va sinovlar maydonidir[3]. H.Lambda ham Temur hayoti jangda o‘tgan umr sifatida talqin qilinadi. Muallif Amir Temur o‘ziga taxt barpo etgan bo‘lsa-da, umrining asosiy qismini ot egarida o‘tkazganini ta’kidlaydi. “The Wanderer” (“Sarson”), “The Way over the Steppes” (“Dasht orqali yo‘l”), “In the Saddle” (“Egarda”) kabi bob sarlavhalari ham shu xronotopga ishora qiladi.

Lamb qahramon fazilatlarini asosan muallifning bevosita baholari orqali emas, balki uning xatti-harakatlari va qarorlari orqali ochadi. Bosqinchilarni ta’qib qilish epizodida hamrohlari o‘lja ortilgan karvonga hujum qilishni maslahat berganda, Temur avval jangchilarni yengish lozim, shunda qolganlari o‘zi qochadi degan qarorga keladi, G‘alabadan so‘ng qaytarib olingan otlar va mollarni egalariga topshiradi. Bitta epizodning o‘zida strategik tafakkur va halollik birdaniga namoyon bo‘ladi.

Temur nutqi aforistik, maqol va metaforalarga boy. Mug‘ul qo‘shini yaqinlashganda sodiqlik izhor qilishga shoshgan kishilarga u muhtojlik soatidagi do‘stlar haqiqiy do‘st emasligini aytib, ularni o‘z himoyasiga olishni rad etadi. Hikmatli so‘z shaklidagi bu nutq qahramonning hushyor, pragmatik aql egasi ekanini ko‘rsatadi. Atrofiga yig‘ilgan katta va tartibsiz olomon xonga unga hujum qilish uchun bahona bo‘lishi mumkin edi.

Diplomatik hozirjavoblik Tug‘luq Temurxon huzuridagi sahnada eng yuqori nuqtaga yetadi. Temur bor boyligini xonga hadya qilib, o‘ziga hech narsa qoldirmaydi, so‘ng xonning uch amaldori yo‘lda uning mol-mulkini talaganini jasorat bilan aytadi. Natijada xon talangan mollarni qaytarishni buyuradi.

Obrazli nutqda zoomorfik metaforalar alohida tizim hosil qiladi. Romanda Temurni bo‘ri va arslonga, boshliqsiz qolgan barlos urug‘ini qanotsiz burgutga, Jete qo‘shini yiqilgan ot ustiga to‘plangan quzg‘unlarga, Samarqand amirlarini lochin soyasi ostida tarqab ketgan bedanalarga, qaytib kelgan Tug‘luqni qushlar orasiga tushgan toshga qiyoslanadi. Bu metaforalar sharq xronika an’anasiga xos obrazlilikni saqlab qolish bilan birga, Temurni yirtqich-qahramon (lochin, arslon) semantikasi bilan bog‘laydi. Stilistik jihatdan H.Lamb personajlar nutqida inglizcha arxaik “thou/thee/thy” olmoshlari, sharqona murojaat formulalari va turkiy-mo‘g‘ulcha so‘zlarni (bahatur, ming-bashi, tuman-bashi, ordu, nakar, tura) qo‘llaydi. Bunday yondoshuv o‘quvchida tarixiy masofa va milliy kolorit tuyg‘usini uyg‘otib, qahramon nutqiga salobat baxsh etadi.

Temur xarakteri atrofidagi personajlar bilan qarama-qarshi qo‘yish orqali bo‘rttiriladi. Amir Husayn ozg‘in, qaysar, jasur, ammo ochko‘z; ichida o‘zini Temurdan ustun sanaydi, ittifoqchi qishloqlarni talaydi, chopar yuziga uradi, asirlarni o‘ldirishni maslahat beradi. Amir Temur uni muqaddas qadamjoga olib

[1] Ibn Arabshoh. Amir Temur tarixi (Ajoyib al-maqdur fi tarixi Taymur) / arab tilidan U. Uvatov tarjimasi. – Toshkent: Mehnat, 1992. – B. 6.

[2] Lamb H. Tamerlane: The Earth Shaker. – Garden City, New York: Garden City Publishing Company, 1928. – P. 45.

[3] Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе // Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – С. 234–407.

borib do‘stlikka qasamyod qildirganda, Husayn buni og‘rinib bajaradi. Husayn Temurning saxovati, sadoqati va jasoratini bo‘rttirib ko‘rsatuvchi kontrast-obraz. Amaki Hoji Barlos esa shubhakor, shoshqaloq va tund, xavf tug‘ilganda qarorsiz, hatto jiyanini o‘ldirish uchun fitna uyushtiradi. Uning ikkilanishi Temurning qat’iyatini ta’kidlaydi. Tug‘luq Temurxon va uning amaldorlari ochko‘zligi Temurning saxiyligiga zid qo‘yiladi.

Qarama-qarshi obrazlar bilan birga, qahramonni to‘ldiruvchi obrazlar ham mavjud. Amir Qazag‘on adolatli va to‘g‘ri, asirga bergan va’dasiga sodiq qolgan ustozning obrazi. Uning o‘limidan so‘ng Temur qotillarni ta’qib qilishda qatnashib, qasosini (al-qasosu minal haq) oladi. E.M.Forster tasnifi bo‘yicha Temur to‘laqonli asosiy xarakter bo‘lib, atrofdagi personajlarning ko‘pchiligi bir-ikki belgi atrofida qurilgan ikkinchi darajali obrazlar sifatida markaziy xarakter qirralarini yoritishga xizmat qiladi[1].

1-jadval

Xarakter qirrasi	Badiiy vosita	Matndagi epizod (sahifa)
Vazminlik, to‘g‘rilik, kamgaplik	Psixologik portret	Yigitlik portreti; Tug‘luq Temurxon portreti
Harbiy zakovat, hiylakorlik	Epizodik xarakterlash	Bosqinchilarni quvish; tosh ko‘prik va gulxanlar; loy jangi
Diplomatik hozirjavoblik	Nutqiy xarakteristika, aforizm	Mug‘ul lashkarboshisini mehmon qilish; Tug‘luq huzurida
Saxovat, olijanoblik	Kontrast-obrazlar (Husayn, Tug‘luq)	Asir sarkardalarni ozod qilish; qabila boshliqlarini taqdirlash
Adolatparvarlik	Voqea, axloqiy xulosa	Asirlarni kuch bilan ozod qilish; zindon haqidagi qasam
Mehr-muhabbat, g‘amxo‘rlik	Badiiy detal	Uljoy karvonini kutish; qilich bog‘lash sahnasi
Irodaviy chidam	Fiziologik detal	O‘q jarohati va oqsoqlik
Insoniy zaifliklar	Muallif bahosi, ruhiy holat tasviri	O‘ziga ortiqcha ishonch; tundlik

Amir Temur xarakterining qirralari va ularni ochib beruvchi badiiy vositalar

Olingan natijalar bir necha nazariy masalani muhokama qilishni taqozo etadi. Birinchidan, janr masalasi. G.Lukach klassik tarixiy romanda jahon-tarixiy shaxs odatda ikkinchi darajali o‘rinda turishini, markazda esa tarixiy to‘qnashuvlar girdobiga tushgan ikkinchi darajali qahramon bo‘lishini ta’kidlaydi[2]. H.Lamb asarida esa, tarixiy shaxs bevosita markazga qo‘yilgan. Bu uni Valter Skott modelidagi tarixiy romandan farqlab, XX asrning 20-yillarida G‘arbda keng tarqalgan romanlashtirilgan biografiya oqimiga yaqinlashtiradi. Shu jihatdan roman atamasini ushbu asarga nisbatan shartli ma’noda, tarixiy-biografik roman shaklida qo‘llash maqsadga muvofiq.

Asar syujetining tayanch nuqtalar, Xiva jangi, Alibek asirligi, Uljoyning quvg‘in yillaridagi hamrohligi, tarixiy manbalarga borib taqaladi. Dialoglar, ruhiy kechinmalar, peyzaj va maishiy tafsilotlar esa, muallif badiiy tasavvurining mahsulidir. X.Uayt ko‘rsatganidek, tarixiy bayonning o‘zi ham voqealarni tanlash va ularni syujet asosida tartiblash orqali shakllanadi[3]. H.Lamb esa bu jarayonni ochiq badiiy strategiyaga aylantiradi. Uning xronika ma’lumotlariga goh tayanib, goh kinoyali munosabatda bo‘lishi hujjatlilik effekti bilan badiiy erkinlik o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlaydi.

Xulosa o‘rnida, H.Lambning “Tamerlane: The Earth Shaker” asari hujjatlilik va badiiylikni uyg‘unlashtirgan tarixiy-biografik roman bo‘lib, uning to‘rtinchi qismidagi izohlar badiiy hikoyani ilmiy-publitsistik sharh bilan to‘ldiradi. Muallif konsepsiyasi markazchilikdan voz kechish va Temurni zamondoshlari nigohi bilan ko‘rsatishga asoslanadi. Muqaddimadagi “bo‘ri – arslon” antitezasi va “Temurlang” nomining haqoratomuz tabiati haqidagi izoh bu pozitsiyaning yorqin ifodasidir. Amir Temur xarakteri psixologik va antitetik portret. H.Lamb Amir Temurni iroda, harbiy zakovat, diplomatik hozirjavoblik, saxovat, adolatparvarlik va mehr-muhabbat bilan bir qatorda o‘zi-

[1] Forster E.M. Aspects of the Novel. – London: Edward Arnold, 1927.

[2] Lukács G. The Historical Novel / transl. by H. Mitchell and S. Mitchell. – London: Merlin Press, 1962.

[3] White H. Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973.

ga ortiqcha ishonch va tundlik kabi zaifliklarga ham ega bo‘lgan to‘laqonli, ko‘p qirrali xarakter sifatida gavdalantiradi. Asarda sharqona ekzotizm unsurlaridan to‘liq xoli bo‘lmasa-da, muallifning xronika ma’lumotlariga tanqidiy-kinoyali munosabati Yevropa adabiyotidagi “shafqatsiz zolim” stereotipini qayta ko‘rib chiqishga xizmat qiladi.

Rezyume. Maqolada amerikalik yozuvchi va tarixchi Harold Lambning 1928-yilda nashr etilgan “Tamerlane: The Earth Shaker” tarixiy-biografik romanida Amir Temur xarakterining badiiy talqini tadqiq etiladi. Asarning janr tabiati, muallif pozitsiyasi va hikoya nuqtayi nazari aniqlanib, qahramon xarakterini yaratishda qo‘llangan asosiy badiiy vositalar – psixologik portret, epizodik xarakterlash, nutqiy xarakteristika, leytmotiv, antitezaga asoslangan obrazlar tizimi, zoomorfik metaforalar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida Harold Lamb Amir Temurni ilohiylashtirilgan yoki iblislashtirilgan qiyofada emas, balki sarkardalik zakovati, diplomatik hozirjavoblik, olijanoblik va adolatparvarlik bilan birga o‘ziga ortiqcha ishonch, tundlik kabi insoniy zaifliklarga ham ega bo‘lgan murakkab, “to‘laqonli” xarakter sifatida gavdalantirgani asoslanadi. Asar Yevropa adabiyotida shakllangan “dahshatli zolim” stereotipini qayta ko‘rib chiqishga qaratilgan, biroq sharqona ekzotizm unsurlaridan to‘liq xoli bo‘lmagan badiiy talqin sifatida baholanadi.

Resume. The article examines the artistic interpretation of Amir Temur’s character in “Tamerlane: The Earth Shaker” (1928), a historical-biographical novel by the American writer and historian Harold Lamb. The genre nature of the work, the author’s stance and the narrative point of view are identified, and the principal devices of characterization are analysed: psychological portraiture, episodic and speech characterization, leitmotif, a system of characters built on antithesis, zoomorphic metaphors. It is argued that Lamb presents Amir Temur neither as an idealized nor as a demonized figure, but as a complex “round” character in whom military genius, diplomatic resourcefulness, magnanimity and a sense of justice coexist with human weaknesses such as overconfidence and moodiness. The work is assessed as an artistic interpretation that seeks to revise the “terrible tyrant” stereotype established in European literature, while not being entirely free from elements of Oriental exoticism.

Резюме. В статье исследуется художественная интерпретация характера Амира Темура в историко-биографическом романе американского писателя и историка Гарольда Лэмба “Tamerlane: The Earth Shaker” (1928). Определяются жанровая природа произведения, авторская позиция и повествовательная точка зрения; анализируются основные художественные средства создания характера героя: психологический портрет, эпизодная и речевая характеристика, лейтмотив, система образов, построенная на антитезе, зооморфные метафоры. Обосновывается, что Харолд Лэмб изображает Амира Темура не в идеализированном и не в демонизированном виде, а как сложный “объёмный” характер, в котором полководческий талант, дипломатическая находчивость, великодушие и стремление к справедливости сочетаются с человеческими слабостями – самоуверенностью и мрачностью. Произведение оценивается как художественная интерпретация, направленная на пересмотр сложившегося в европейской литературе стереотипа “грозного тирана”, но не вполне свободная от элементов ориентального экзотизма.